

Aktywność edukacyjna w wybranych placówkach działających na rzecz osób starszych

Educational activity of selected institutions for the elderly

Key words: old age, elderly, education, university of the third age, senior clubs, day support facilities.

Abstract: The purpose of the article is to describe the activities of selected institutions that, in the author's opinion, undertake educational activities targeted at older people, which are of particular importance in the context of the polifromism of the old age. The article notes that educational activity of the elderly is important for many reasons. It allows the elders to maintain mental performance, understand new phenomena, and adopt to new circumstances. In addition, the multitude of forms and activities addressed to seniors confirm their value for the development of the elderly.

Słowa kluczowe: starość, osoby starsze, edukacja, uniwersytet trzeciego wieku, kluby seniora, placówki wsparcia dziennego.

Streszczenie: W artykule skoncentrowano się na aktywności edukacyjnej w wybranych placówkach działających na rzecz osób starszych. Celem prezentowanego artykułu jest opis działalności wybranych instytucji, które w przekonaniu autora podejmują działania edukacyjne w różnych grupach wiekowych osób starszych, co nabiera szczególnego znaczenia w kontekście poliformiczności starości. W artykule zwrócono uwagę, że aktywność edukacyjna osób starszych jest ważna z wielu powodów, najważniejszym jest ten, że pozwala ona utrzymać sprawność umysłową, rozumieć nowe zjawiska i zmiany oraz pozytywnie adaptować się do nowych doświadczeń życia. Ponadto wielość form i możliwości adresowanych w tym zakresie do seniorów potwierdza jej wartość dla rozwoju osób starszych.

Wstęp

Wzrost średniej długości ludzkiego życia oraz ujemny wskaźnik przyrostu naturalnego charakteryzują systematyczny regres w rozwoju demograficznym. W Polsce od 1998 roku odnotowuje się ujemny przyrost naturalny i intensywny przyrost liczby osób starszych. Pomimo iż Polacy w porównaniu do innych narodów europejskich nie są jeszcze starzy demograficznie, to jak przewidują badacze „w Polsce w roku 2050 roku udział osób w wieku powyżej 60 lat i więcej w społeczeństwie wyniesie

35,8%¹. Wraz z powiększającą się liczbą osób starszych wzrasta zapotrzebowanie na placówki i instytucje, działające na rzecz aktywizacji i uspołeczniania seniorów.

Analizując liczne opracowania naukowe i nie tylko, można zauważyć, że nie tylko społeczeństwo, ale też sami seniorzy duże znaczenie przypisują aktywności edukacyjnej, która może być realizowana na różnych płaszczyznach. Edukacja w życiu osób starszych, spełnia liczne funkcje i ukierunkowana jest na zaspokojenie potrzeb wyższego rzędu². Istotnym jest fakt, iż pomimo licznych pozytywnych celów, jakie przypisuje się edukacji osób starszych, w Polsce stosunkowo mała jest grupa seniorów, którzy się w nią angażują. Wraz z wiekiem maleje zaangażowanie w różne formy aktywności, w tym także w aktywność edukacyjną. Tendencja ta, można przypuszczać, warunkowana jest pogarszającym się stanem zdrowia, sytuacją rodzinną, warunkami ekonomicznymi. Wobec prognoz demografów zasadnym staje się podjęcie naukowej refleksji nad placówkami, które wraz z uniwersytetami trzeciego wieku mogą stanowić podstawę aktywności edukacyjnej seniorów w różnych grupach wiekowych.

Celem prezentowanego artykułu jest opis działalności wybranych instytucji, które w przekonaniu autora podejmują działania edukacyjne w różnych grupach wiekowych osób starszych, co nabiera szczególnego znaczenia w kontekście poliformicności starości. Ważnym aspektem niniejszego opracowania będzie wskazanie na placówki z obszaru pomocy społecznej, które w swoich działaniach uwzględniają rolę edukacji całożyciowej, jednak często ich funkcjonowanie jest pomijane w kontekście problematyki aktywności edukacyjnej seniorów. Dokonanie analizy wybranych placówek pozwoli na ukazanie roli, jaką mogą one odgrywać w realizacji zadań edukacji permanentnej.

Edukacja osób starszych

Edukacja nieprzerwanie wpisuje się w cykl ludzkiego życia. Często w sposób nieuświadomiony poprzez edukację incydentalną jednostka zdobywa nowe umiejętności, wiedzę i kompetencje. Współczesny człowiek niejako zmuszony jest do nieustannego dokonywania pogłębionej refleksji edukacyjnej. Wymuszają to zmiany i trendy społeczne, które poprzez swoją dynamikę generują potrzebę ciągłej, nieprzerwanej edukacji, nawet w okresie starości.

Edukacja w starości stanowi temat licznych opracowań naukowych, które wskazują na jej pozytywny wpływ na jakość życia seniorów. Jak podkreśla Jerzy Halicki, „działania edukacyjne wśród osób starszych są jednym z ważniejszych elementów

¹ N. Piłkuła, *Etos starości w aspekcie społecznym. Gerontologia dla pracowników socjalnych*, Wyd. WAM, Kraków 2011, s. 7.

² A. A. Zych, *Człowiek wobec starości. Szkice z gerontologii społecznej*, Katowice 1999; Z. Szarota, *Seniorzy w przestrzeni kulturalno-edukacyjnej społeczeństwa wiedzy*, „Chowanna” 52 (65), 2009, nr 2 (33), s. 77–96; A. Fabiś, J. Wawrzyniak, A. Chabior, *Ludzka starość: wybrane zagadnienia gerontologii społecznej*, Kraków, Oficyna Wydawnicza Impuls.

poprawy jakości ich życia”³. Edukacja w życiu osób starszych spełnia liczne funkcje, na które wskazuje Elżbieta Dubas. Według badaczki w paletę funkcji edukacji seniorów można wpisać: funkcję instrumentalną, społeczną, kulturowo-cywilizacyjną, auksologiczną, emancypacyjną, egzystencjonalną, bibliograficzną⁴. Funkcje te stanowią całość, pozwalającą seniorom na kształtowanie swojej osobowości, pobudzanie do zmiany, otwartości. „Obecnie edukacja wykroczyła poza wąski, intencjonalny i intelektualno-praktyczny obszar, jakim jest kształcenie i wychowanie. Do tychże elementarnych procesów dołączyły konteksty: autokreacyjne, aksjologiczne i egzystencjalne pozwalające przede wszystkim podnosić jakość życia, a poprzez to uzyskiwać jego pełnię. Edukacja sprzyja uświadomieniu, zrozumieniu oraz dookreśleniu tożsamości jednostki. Towarzyszy człowiekowi w procesie osobowego dojrzewania niezależnie od wieku metrykalnego, prowadząc ku osobowej pełni”⁵.

Aktywność edukacyjna warunkowa jest licznymi czynnikami, jak choćby: wykształceniem, stanem zdrowia, sytuacją rodzinną, miejscem zamieszkania, indywidualnymi uwarunkowaniami. Znaczna część polskich seniorów nie angażuje się w ten rodzaj aktywności. A to przecież dzięki edukacji osób starszych stwarza się szansę do lepszego przeżywania tego okresu życia. Seniorzy, podejmując aktywność w dziedzinie kształcenia, aktywizują się, uspołecniają, otwierają na otaczający ich świat i tym samym na młodsze pokolenie. W ramach edukacji poznają różnorodne aspekty wiedzy dotyczącej zdrowia, problemów geriatrycznych, jak również uzupełniają lub przyswajają wiadomości z różnych dziedzin nauki i działalności człowieka⁶. Edukacja osób starszych pozwala także na przeciwdziałanie marginalizacji tej grupy wiekowej. Osoby te doświadczają marginalizacji na płaszczyźnie społecznej, ekonomicznej czy też politycznej. Dzięki edukacji seniorzy stają się bardziej świadomi swoich praw, odzyskują poczucie własnej wartości, widzą swoje możliwości i potencjał. Edukacja w życiu człowieka starszego powinna pełnić funkcję rehabilitacji intelektualnej, psychicznej oraz społecznej.

W czasach współczesnych na znaczeniu nabiera edukacja w aspekcie cyfryzacji i dostępu do nowych technologii. Seniorzy, aby mogli w pełni uczestniczyć w życiu społecznym, zmuszeni są do poznania i obsługi urządzeń, aplikacji, komunikatorów, które zdominowały życie społeczne.

Miejscami szczególnie przyczyniającymi się do rozpowszechniania edukacji w okresie starości są uniwersytety trzeciego wieku (UTW), które w społeczeństwie polskim stanowią podstawową instytucję z obszaru aktywizowania i pobudzania seniorów

³ J. Halicki, *Edukacja seniorów w aspekcie teorii kompetencyjnej. Studium historyczno-porównawcze*, Trans Humana, Białystok 2000, s. 208.

⁴ E. Dubas, *Edukacyjny paradygmat badawczy w geragogice*, w: *Edukacja do i w starości*, red. M. Kuchcińska, Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej, Bydgoszcz 2008, s. 61.

⁵ Ł. Tomczyk, *Edukacja osób starszych. Seniorzy w przestrzeni nowych mediów*, Difin, Warszawa 2015, s. 55.

⁶ N. G. Piłkuła, *Poczucie sensu życia. Inspiracje do edukacji w starości*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2016, s. 72.

do podejmowania zaangażowania w aktywność edukacyjną. Pomimo iż idea UTW w Polsce jest mocno rozpowszechniona, należy pamiętać także o seniorach, którzy z różnych względów nie angażują się w ten rodzaj aktywności. Pewnego rodzaju deficyty w placówkach edukacyjnych dla seniorów mogą wypełnić kluby seniora oraz placówki wsparcia dziennego, których działalność wpisuje się w obszar pomocy społecznej.

Uniwersytety trzeciego wieku jako placówki edukacyjne

Najbardziej powszechną i rozpoznawalną placówką ukierunkowaną na aktywność edukacyjną osób starszych są uniwersytety trzeciego wieku. W 2018 roku w Polsce liczba ich wynosiła 640⁷. W większości działają przy uczelniach wyższych lub też w różnych strukturach organizacji czy instytucji. Niezależnie od instytucji zakładającej uniwersytet wszędzie realizowane są podstawowe cele:

- medyczny (rozpowszechnianie wiedzy gerontologicznej, psychologicznej, rehabilitacja);
- kulturalny (uczestnictwo w różnego rodzaju imprezach kulturalno-oświatowych);
- socjalny (przygotowanie jednostki do przejścia na emeryturę)⁸.

Do realizacji poszczególnych założeń UTW służą między innymi: wykłady, prelekcje, seminaria, lektoraty, zajęcia ruchowe, wycieczki, ćwiczenia rehabilitacyjne itp. Dzięki zajęciom odbywającym się w ramach uniwersytetów najstarsza generacja uczy się obsługiwać nowoczesne urządzenia, poznaje języki obce. Przyczynia się to zarówno do poprawy sprawności intelektualnej, ale także usprawnia funkcjonowanie seniorów wśród młodszego pokolenia.

Słuchaczami UTW w większości są osoby będące na emeryturze lub rencie. Nadmiar wolnego czasu, który występuje w momencie przejścia na świadczenia państwowe, sprzyja tworzeniu i realizowaniu nowych inicjatyw. „Sami inicjują i tworzą grupy różnych form aktywności (...). Integracja ludzi o podobnym statusie i zainteresowaniach, o podobnych problemach – w znacznym stopniu ułatwia poszczególnym jednostkom pokonywanie trudności życia codziennego”⁹. Nowe umiejętności pozwalają seniorowi na lepsze przystosowanie się i zrozumienie przemian społecznych, politycznych i kulturowych. Zwiększenie odporności psychicznej pomaga w akceptacji zachodzących zmian oraz warunkuje rodzaje podejmowanych aktywności.

W ramach działalności w UTW podejmowane są przedsięwzięcia skoncentrowane na utrzymaniu samodzielności i zaradności życiowej seniorów. „Poza tym w proce-

⁷ GUS, Uniwersytety trzeciego wieku w Polsce w 2018, file:///C:/Users/Admin/Downloads/universyte-ty_trzeciego_wieku_w_polsce_w_2018_r.pdf, s. 1, [dostęp: 20.05.2020].

⁸ Por. K. Chruściński, *Narodziny światowego uniwersytetu dla ludzi starszych. Głos w dyskusji*, w: *Uniwersytety Trzeciego Wieku – dla siebie i innych*, red. R. Ossowski, A. Ossowska-Zwierzchowa, Fundacja dla Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007, s. 54.

⁹ E. Trafiałek, *Starzenie się i starość. Wybór tekstów z gerontologii społecznej*, Wydawnictwo Wszechnica Świętokrzyska, Kielce 2006, s. 183–184.

sie edukacji rozbudza się świadomość stosunku do siebie i świata. Kształtująca się nowa tożsamość polega na zmianie perspektywy znaczenia i na przeformułowaniu sposobu postrzegania rzeczywistości. Jest to również doświadczenie życia, sprawiające, że człowiek decyduje się podjąć własne działania”¹⁰.

Analizując działalność UTW w Polsce, można wnioskować, iż placówki te stanowią dominującą formę aktywności edukacyjnej osób starszych. Poprzez zaangażowanie w zajęcia seniorzy mają możliwość zaspokajania potrzeby przynależności, akceptacji, uznania społecznego. Przyjmowanie postawy otwartości wobec edukacji na UTW jest czymś naturalnym, co wpisuje się w założenia edukacji całościowej. Bez wątplenia możliwość zaangażowania osób starszych w działalność UTW sprzyja realizacji celów edukacji osób starszych. Wśród tych celów, z perspektywy płynnej nowoczesności, istotnymi stają się: akceptacja starości jako fazy rozwojowej w życiu człowieka, zrozumienie sensu życia i śmierci, otwartość na zachodzące przemiany społeczno-kulturowe, wykorzystanie potencjału tkwiącego w seniorach, przeciwdziałanie marginalizacji i samotności, wychowanie do starości, podnoszenie jakości życia osób starszych, doskonalenie osobowości człowieka¹¹. Bogata paleta celów aktywności edukacyjnej osób starszych stanowi wyzwanie dla UTW, które muszą niejako wychodzić naprzeciw wymaganiom stawianym przez seniorów, którzy coraz częściej są świadomi swoich praw i jasno definiują potrzeby edukacyjne.

Uniwersytety trzeciego wieku tworzą warunki sprzyjające czynnemu uczestnictwu w życiu społecznym. Bogata oferta edukacyjna nie tylko skupia się na przekazywaniu wiedzy, ale także na propagowaniu działania, które mobilizuje najstarszą generację do upominania się o swoje prawa. Placówki te sprzyjają nie tylko aktywizacji społecznej seniorów, ale także poprzez swoje funkcjonowanie podnoszą samoocенę oraz poczucie własnej wartości.

Pomimo iż liczba UTW w Polsce jest bardzo wysoka, należy zwrócić uwagę, iż słuchaczami w większości są kobiety z wykształceniem średnim lub wyższym w wieku 61–75 lat¹². Zajęcia na UTW nie cieszą się tak wielkim zainteresowaniem wśród osób ze starszych kohort, bo wraz z wiekiem maleje zaangażowanie seniorów w różne formy aktywności, dlatego też ważnym jest, aby uniwersytety trzeciego wieku posiadały także wsparcie innych placówek w propagowaniu aktywności edukacyjnej osób starszych.

Aktywność edukacyjna osób starszych w klubach seniora

Dużym zainteresowaniem osób starszych w społeczeństwie polskim cieszą się kluby seniora, które normalizują życie społeczne, przeciwdziałają marginalizacji seniorów, a także propagują ideę edukacji ustawicznej. Pierwsze kluby seniora zaczęły

¹⁰ B. Ziębińska, *Uniwersytety Trzeciego Wieku jako instytucje przeciwdziałające marginalizacji osób starszych*, Wyd. Naukowe Śląsk, Katowice 2010, s. 146.

¹¹ N. G. Pikuła, *Poczucie sensu życia...*, dz. cyt.

¹² GUS, *Uniwersytety trzeciego wieku w Polsce w 2018*, dz. cyt., s. 3.

powstawać w Europie po II wojnie światowej, natomiast w Polsce w latach 60. XX wieku. Kluby działają na rzecz osób starszych, a ich głównym celem jest organizacja czasu wolnego. Dobrze zagospodarowany i mądrze wykorzystywany czas wolny sprzyja edukacji permanentnej. Kluby seniora cieszą się dużym zainteresowaniem wśród polskich seniorów, szczególnie wśród kobiet.

W Polsce wyróżnia się dwa rodzaje tego typu placówek: kluby zakładowe oraz środowiskowe. Różnica między nimi polega na tym, że pierwsze są przy zakładach pracy i skupiają emerytów z danego zakładu, natomiast drugie są organizowane przy osiedlach, domach pomocy itp. Patronat nad nimi często obejmują organizacje społeczne, wyznaniowe lub samorządy. Niezależnie od instytucji zakładającej kluby, cele podejmowane przez nie są zbliżone. Działalność klubowa skupia się w szczególności na organizowaniu szeroko rozumianej aktywności fizycznej, kulturalnej i społecznej. Duże znaczenie przywiązuje się także do rozpowszechniania i kształtowania wartości i postaw prospołecznych. Ponieważ do klubów należą seniorzy o różnych zainteresowaniach i poziomie wykształcenia, oferta prowadzonych zajęć musi być adekwatna do zaistniałych potrzeb.

Kluby seniora posiadają bogatą ofertę zajęć dla różnych grup osób starszych. Organizowane są różnego rodzaju treningi pamięci, ćwiczenia intelektualne, kursy językowe, zajęcia komputerowe. W ramach działalności cyklicznie planowane są wyjścia do teatrów, muzeów, kin, galerii sztuki, opery. Poprzez podejmowanie aktywności kulturalnej, społecznej uczestnicy klubów mają możliwość, często w sposób nieświadomy, brać udział w procesie edukacji całościowej. Analizując działalność klubów, można zauważyć, iż dla wielu seniorów stanowią miejsce spotkań, zdobywania wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych. Przestrzeń, w której możliwym staje się zaakceptowanie starości, zrozumienie jej sensu, a także dostrzeżenie dalszych możliwości rozwojowych. Wśród klasycznych funkcji klubów seniora literatura przedmiotu podaje: kompensację, profilaktykę, integrację, adaptację, funkcję terapeutyczną i turystyczną¹³. Realizacja tychże funkcji warunkuje proces uspołeczniania i aktywizowania seniorów.

Rozważając problematykę klubów seniora w kontekście edukacji ustawicznej, należy podkreślić, iż możliwość podejmowania różnych rodzajów aktywności, często w sposób nieświadomiony, prowadzi do działalności edukacyjnej. Na fakt ten zwraca uwagę Stefan M. Kwiatkowski pisząc, iż „edukacja nieformalna często może być mimowolnym skutkiem innych aktywności”¹⁴. Kluby seniora skoncentrowane na szeroko definiowanej aktywizacji, w powszechnym przekonaniu społecznym nie stanowią placówki, która mocno wpisuje się w realizację założeń edukacji w starości. Takie

¹³ E. Maciantowicz, A. Mazur, *Zapobieganie wykluczeniu społecznemu osób starszych na przykładzie działań klubów seniora w Kielcach*, w: *Niepełnosprawność. Wybrane aspekty osób niepełnosprawnych i ich rodzin*, red. W. Janocha, „Jedność”, Kielce 2006, s. 127–137.

¹⁴ S.M. Kwiatkowski, *Edukacja formalna, pozaformalna i nieformalna – wzajemne związki*, w: *Ku życiu wartościowemu. Idee – Koncepcje*, red. M. Czerepaniak-Walczak, J. Madalińska-Michalak, B. Śliwerski, Kraków 2017, s. 81.

przeświadczenie jest mylne i wynika z pewnego rodzaju zaszkladkowania klubów seniora oraz innych placówek do kategorii instytucji pomocowych i wspierających.

Błędnym jest przekonanie, iż kluby seniora należy kategoryzować jako placówki wspierające, pomocowe. Wyzwania, jakie pojawiły się wraz ze wzrostem liczby osób starszych w ogólnej strukturze społecznej, wpływają na poszerzenie oferty i zakresu działań tychże placówek. Jak wskazuje Agata Chabior, „Traktowanie klubów seniora w kategorii formy wsparcia i aktywizacji społecznej uznać należy za dość zawężone zadanie, tym bardziej, że współcześnie funkcjonujące kluby seniora znacznie rozszerzyły swoją ofertę działań i pełnione funkcje. Odwołanie się do podstaw działalności kulturalno-oświatowej i teorii uczestnictwa kulturalnego oraz animacji społecznej i edukacyjnej ukazuje, że mają one znacznie szerszy społeczny i kulturowy kontekst i wymiar. Oznacza to, że klubom seniora należałoby przywrócić dawny prestiż i znaczenie jako placówkom uczestnictwa kulturalnego i animacji społeczno-edukacyjnej, wpisując je tym samym w nurt edukacji permanentnej z jednej i aktywizacji społecznej z drugiej strony”¹⁵.

Kluby seniora stanowią ciekawą propozycję dla seniorów, którzy z różnych względów nie uczestniczą w zajęciach uniwersytetów trzeciego wieku. Ważnym czynnikiem decydującym o zaangażowaniu w działalność omawianych placówek jest ich dostępność. Jak wynika z danych Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, do końca 2017 roku na terenach wiejskich powstało blisko 250 placówek w ramach programu Senior+ (w tym kluby seniora oraz dziennych domów). W 2018 roku liczba ta wzrosła i w całej Polsce powstało przeszło 500 takich placówek¹⁶. Większa ilość placówek, szczególnie na terenach wiejskich i małych miasteczek, powoduje, iż osoby starsze mają możliwość uczestniczenia w ciekawych formach aktywności, co przekłada się na ich zaangażowanie w życie społeczne. Poprzez osadzenie placówek i instytucji działających na rzecz seniorów w środowisku lokalnym możliwa staje się integracja lokalna, przeciwdziałanie marginalizacji osób starszych w miejscu zamieszkania, zaspokajanie potrzeby użyteczności społecznej, co odpowiada podstawowym celom edukacji osób starszych. „Osadzenie jednostki w sieci społecznej zapewnia poczucie bezpieczeństwa, przynależności, akceptacji i zintegrowania, wpływa na poprawę dobrego samopoczucia. Wsparcie społeczne jest zasobem, który człowiek uzyskuje dzięki uczestnictwu społecznemu; odgrywa korzystną rolę dla zdrowia, ponieważ działa wzmacniająco, a w trudnej sytuacji pełni funkcję bufora zmniejszającego napięcie”¹⁷.

¹⁵ A. Chabior, *Kluby Seniora miejscem uczestnictwa kulturalnego i animacji społeczno-kulturalnej*, w: *Aktywizacja, rozwój, integracja – ku niezależnej starości*, red. Z. Szarota, Krakowska Akademia im. Frycza Modrzewskiego, Kraków 2011, s. 73.

¹⁶ Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, <https://www.gov.pl/web/rodzina/mamy-juz-500-domow-i-klubow-senior>, [dostęp: 15.05.2020].

¹⁷ N. Pikuła, *Zdrowie i aktywność społeczna jako determinanty jakości życia osób starszych*, w: *Poznać, zrozumieć, zaakceptować starość*, red. A.A. Zych, Łask 2012, s. 323.

W toku zachodzących zmian demograficznych zasadnym staje się, aby kluby seniora zajmowały odpowiednie miejsce w oddziaływaniach edukacyjnych. Rosnąca liczba tych placówek i ich uczestników wskazuje na zainteresowanie i potrzebę dalszego rozwoju klubów. Współistnienie wielu placówek z obszaru edukacji pozwala mieć nadzieję, że idea edukacji w starości dotrze do większej ilości odbiorców, którzy nie zawsze mają możliwości uczestniczenia w zajęciach UTW. Istotnym czynnikiem warunkującym podejmowanie różnych form aktywności jest stan zdrowia seniora. Pewnego rodzaju „braki” widoczne są w ofercie dla seniorów starzejących się w sposób naturalny lub patologiczny, dlatego też kluby seniora mogą wypełnić pojawiającą się lukę.

Rola placówek wsparcia dziennego w propagowaniu edukacji osób starszych

Obok klubów seniora należy także zwrócić uwagę na placówki wsparcia dziennego takie jak: kluby samopomocy, dzienne domy pobytu, ośrodki wsparcia, które klasyfikowane są jako placówki z obszaru pomocy społecznej. Jednak poprzez swoje działania i odbiorców trafiają do osób, które z różnych względów, np. zdrowotnych, finansowych, rodzinnych nie myślą o edukacji w okresie starości.

Liczba placówek wsparcia dla seniorów sukcesywnie wzrasta, co jest związane ze zwiększającą się paletą problemów, które dotyczą osoby starsze. Cele tego typu placówek ukierunkowane są na poprawę jakości życia seniorów ze szczególnym uwzględnieniem kondycji psychofizycznej, przeciwdziałanie osamotnieniu i samotności, niwelowanie negatywnych stereotypów wobec starości. Podczas dziennego pobytu zapewnia się uczestnikom świadczenia w zakresie:

- a) terapii zajęciowej dla podtrzymywania kondycji psychofizycznej,
- b) organizacji zajęć kulturalno-towarzyskich i rekreacyjnych,
- c) rehabilitacji społecznej i usprawniającej,
- d) podejmowania działań zmierzających do wzmocnienia aktywności życiowej i samodzielności życiowej osób objętych pomocą,
- e) inspirowania powstawania grup wsparcia i wzmocnienia więzi społecznych¹⁸.

Placówki te powstają w środowiskach lokalnych, by przy zastosowaniu zasady subsydiarności pozytywnie kształtować przestrzeń życiową uczestników, co ma odzwierciedlenie w założeniach edukacji ustawicznej.

Idea placówek wsparcia dziennego dla osób starszych nabrała ogromnego znaczenia w momencie, gdy liczba ludzi starzejących się zaczęła wzbudzać coraz to większe zainteresowanie badaczy z różnych dziedzin, szczególnie gerontologów i demografów. Placówki tworzone są z myślą o seniorach, którzy pomimo upływu lat pragną w sposób atrakcyjny i ciekawy spędzać czas w gronie rówieśników. „Ośrodki te posiadają bogatą paletę zajęć aktywizujących oraz wspierających najstarsze pokolenie w środowisku zamieszkania. Ludzie korzystający z tego typu instytucji

¹⁸ K. Białożyty, *Holistyczne oddziaływanie na seniorów – doświadczenia Ośrodka Wsparcia dla Osób Starszych Caritas Archidiecezji Krakowskiej*, „Zeszyty Pracy Socjalnej”, 2013, tom 18, numer 3, s. 156–157.

mogą liczyć na wsparcie psychologiczne, jeśli zajdzie taka konieczność, lekarskie oraz duchowe. Pracownicy ośrodków pomagają także w załatwieniu spraw urzędowych, jeśli zajdzie taka potrzeba¹⁹. Poprzez funkcjonowanie tego typu placówek możliwa staje się waloryzacja starości i osób starszych w ich najbliższym otoczeniu. Uczestnictwo w zajęciach i przedsięwzięciach prowadzonych w ramach placówki pozwala seniorom na konstruktywne przeżywanie schyłkowego etapu w otoczeniu rówieśników i osób borykających się z podobnymi problemami zarówno zdrowotnymi, jak i społecznymi.

W podejmowanych działaniach placówki wsparcia dziennego wykorzystują umiejętności i zdolności uczestników. Bardzo często organizowane są wernisaże prac seniorów, wystawy ozdób bożonarodzeniowych czy też wielkanocnych, kiermasze świąteczne. Oprócz działań zmierzających do integracji placówki podejmują też liczne przedsięwzięcia skoncentrowane na promocji i edukacji zdrowotnej, której celem w odniesieniu do najstarszego pokolenia jest „przedłużenie okresu aktywności i niezależnego samodzielnego życia”²⁰. Osiągnięcie zamierzonego celu staje się możliwe poprzez wzbudzenie w seniorach chęci do podejmowania szeroko rozumianej aktywności oraz motywowania ich do systematyczności.

Podejmowanie przez osoby starsze aktywności wpływa w sposób pozytywny na obraz samego siebie. Senior nie postrzega swojej starości wyłącznie przez pryzmat obniżenia się stanu zdrowia czy też innych ubytków, ale dostrzega, iż pomimo pojawiających się braków jest w stanie samodzielnie funkcjonować na wielu płaszczyznach. Samodzielne zaspokajanie swoich potrzeb jest dla ludzi starszych bardzo ważnym wyznacznikiem jakości życia, dlatego też zajęcia oferowane przez placówki cieszą się tak wielkim zainteresowaniem.

Z perspektywy omawianej tematyki ważnym jest, iż uczestnikami placówek wsparcia dziennego często są seniorzy chorzy, z pewnymi deficytami, przeżywający starość w sposób naturalny lub patologiczny, seniorzy, którzy doświadczają tzw. późnej starości (tj. po 75 roku życia). Osoby też w zdecydowanej większości nie korzystają z oferty uniwersytetów trzeciego wieku czy też klubów seniora. Często do placówek wsparcia dziennego są kierowane przez odpowiednie instytucje pomocy społecznej, niemniej są to seniorzy, którzy mogą uczestniczyć w edukacji całościowej, nawet w sposób nieświadomy.

Placówki wsparcia dziennego odpowiadają na wyzwania, jakie stawia przed nimi zwiększająca się populacja osób starszych, i dostosowują swoje działania do ich potrzeb. Organizowane są wykłady, prelekcje, słuchowiska, zajęcia usprawniające. Wszystko to wpisuje się w obszar edukacji, choć utożsamiane jest z pomocą i wsparciem, jakie oferują omawiane placówki.

¹⁹ K. Białożył, *Instytucjonalne formy wsparcia osób starszych*, w: *Pracownik socjalny wobec wyzwań współczesności*, red. T. W. Gierat, E. Kucharska, A. Grudziński, «scriptum», Kraków 2012, s. 320.

²⁰ M. Madej-Babula, *Edukacja zdrowotna osób starszych*, „Ateneum kapłańskie”, 2011, z. 1 (614), tom 157, s. 77.

Osoby starsze w różnym wieku, z odmiennym stanem zdrowia i zróżnicowanym wykształceniem stanowią wyzwanie dla współczesnych oddziaływań edukacyjnych w okresie starości. Należy pamiętać, że liczba osób po 80 roku życia będzie, sukcesywnie wzrastać, a co z tym związane – powiększy się także liczba seniorów niesamodzielnych, dlatego też w czasach, gdy edukacja jest tak bardzo ważnym elementem życia społecznego, należy zadbać o to, by starość naturalna i patologiczna nie stanowiły przesłanek do wykluczenia z edukacji całościowej. Bez wątplenia placówki wsparcia dziennego powinny stanowić istotny filar, na którym możliwym stanie się tworzenie zróżnicowanych działań, ukierunkowanych na zróżnicowaną grupę osób starszych. Poliformiczność starości, która będzie coraz bardziej widoczna, będzie wymuszać na edukacji, pomocy społecznej, oświacie, systemie zdrowia liczne zmiany, które muszą zacząć się jak najszybciej, aby zapewnić dostęp do wielu usług, transferu wiedzy i umiejętności wszystkim jednostkom niezależnie od miejsca zamieszkania, stanu zdrowia czy też wieku.

Podsumowanie

Dokonana analiza pozwoliła na poznanie działań placówek i instytucji, które powinny być mocno osadzone w edukacji osób starszych. Charakterystyczne cechy polskiej starości wskazują, iż oferta edukacyjna musi uwzględniać wiele komponentów, dlatego też działalność uniwersytetów trzeciego wieku nie powinna stanowić jedynej podstawy aktywności edukacyjnej w wieku senioralnym. Należy podkreślać znaczenie i rolę innych placówek, które pomimo iż osadzone zostały w innych strukturach, podejmują szereg działań edukacyjnych, a co ważniejsze – koncentrują się na seniorach o różnym stanie zdrowia, sytuacji materialnej, miejscu zamieszkania. Wartość edukacji w rozwoju osób starszych jako gwarantu ich lepszej jakości życia i funkcjonowania w zmieniającym się świecie jest niezwykle ważna. Nowe pojawiające się formy oraz instytucje je realizujące, oferujące seniorom możliwość edukacji, a poprzez to rozwoju są w Polsce coraz bardziej powszechne. Jednakże wciąż przed polityką społeczną, ale i oświatową pojawiają się nowe zadania w tym zakresie, szczególnie w odniesieniu do osób starszych, zamieszkujących obszary pod względem aktywności edukacyjnej najbardziej zaniedbane.

Bibliografia

1. Białyżył K. (2013), *Holistyczne oddziaływanie na seniorów – doświadczenia Ośrodka Wsparcia dla Osób Starszych Caritas Archidiecezji Krakowskiej*, „Zeszyty Pracy Socjalnej”, tom 18, nr 3, s. 153–160.
2. Białyżył K. (2012), *Instytucjonalne formy wsparcia osób starszych*, w: *Pracownik socjalny wobec wyzwań współczesności*, red. T. W. Gierat, E. Kucharska, A. Grudziński, «scriptum», Kraków, s. 320.
3. Chabior A. (2011), *Kluby Seniora miejscem uczestnictwa kulturalnego i animacji społeczno-kulturalnej*, w: *Aktywizacja, rozwój, integracja – ku niezależnej starości*, red. Z. Szarota, Krakowska Akademia im. Frycza Modrzewskiego, Kraków, s. 73–84.
4. Chruściński K. (2007), *Narodziny światowego uniwersytetu dla ludzi starszych. Głos w dyskusji*, w: *Uniwersytety Trzeciego Wieku – dla siebie i innych*, red. R. Ossowski, A. Ossowska-Zwierzchowa, Fundacja dla Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

5. Dubas E. (2008), *Edukacyjny paradygmat badawczy w geragogice*, w: *Edukacja do i w starości*, red. M. Kuchcińska, Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej, Bydgoszcz.
6. Fabiś A., Wawrzyniak J., Chabior A. (2015), *Ludzka starość: wybrane zagadnienia gerontologii społecznej*, Kraków, Oficyna Wydawnicza Impuls.
7. GUS, *Uniwersytety trzeciego wieku w Polsce w 2018*, file:///C:/Users/Admin/Downloads/uniwersytety_trzeciego_wieku_w_polsce_w_2018_r..pdf, s. 1, [dostęp: 20.05.2020].
8. Halicki J. (2000), *Edukacja seniorów w aspekcie teorii kompetencyjnej. Studium historyczno-porównawcze*, Trans Human, Białystok.
9. Kwiatkowski S. M. (2017), *Edukacja formalna, pozaformalna i nieformalna – wzajemne związki*, w: *Ku życiu wartościowemu. Idee – Koncepcje*, red. M. Czerepaniak-Walczak, J. Madalińska-Michalak, B. Śliwerski, Kraków.
10. Maciantowicz E., Mazur A. (2006), *Zapobieganie wykluczeniu społecznemu osób starszych na przykładzie działań klubów seniora w Kielcach*, w: *Niepełnosprawność. Wybrane aspekty osób niepełnosprawnych i ich rodzin*, red. W. Janocha „Jedność”, Kielce, s. 127–137.
11. Madej-Babula M. (2011), *Edukacja zdrowotna osób starszych*, „Ateneum kapłańskie” z. 1 (614), tom 157.
12. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, <https://www.gov.pl/web/rodzina/mamy-juz-500-domow-i-klubow-senior>, [dostęp: 15.05.2020].
13. Pikuła N. G. (2016), *Poczucie sensu życia. Inspiracje do edukacji w starości*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
14. Pikuła N. (2012), *Zdrowie i aktywność społeczna jako determinanty jakości życia osób starszych*, w: *Poznać, zrozumieć, zaakceptować starość*, red. A.A. Zych, Łask
15. Pikuła N. (2011), *Etos starości w aspekcie społecznym. Gerontologia dla pracowników socjalnych*, Wyd. WAM, Kraków.
16. Tomczyk Ł. (2015), *Edukacja osób starszych. Seniorzy w przestrzeni nowych mediów*, Difin, Warszawa.
17. Trafiałek E. (2006), *Starzenie się i starość. Wybór tekstów z gerontologii społecznej*, Wydawnictwo Wszechnica Świętokrzyska, Kielce.
18. Szarota Z. (2009), *Seniorzy w przestrzeni kulturalno-edukacyjnej społeczeństwa wiedzy*, „Chocwanna” 52 (65), nr 2 (33), s. 77–96.
19. Ziębińska B. (2010), *Uniwersytety Trzeciego Wieku jako instytucje przeciwdziałające marginalizacji osób starszych*, Wyd. Naukowe Śląsk, Katowice.
20. Zych A.A. (1999), *Człowiek wobec starości. Szkice z gerontologii społecznej*, Katowice.

dr hab. Norbert G. Pikuła, prof. UP – Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Instytut Spraw Społecznych, Katedra Gerontologii Społecznej i Pedagogiki Pracy

